

کلمه :

کلمه از حروف مختلف ساخته می‌شود. در ساختمان کلمه ساده ترکی ، حروف صدادار کلمه را یکی از دو گروه آن که با آهنگ بالائی (i , ö , ü , ə , e) و یا با آهنگ پائینی (a , l , o , u) می‌باشد ، تشکیل می‌دهد . مثال :

یاشار Yaşar ، رفتن (getmək) gedmək ، تۇران Turan ، گلمک gəlmək (آمدن) ، گولمک gülmək (خندیدن)

اما کلماتی که از زبانهای دیگر وارد زبان ترکی شده است اکثرا به شکل اصلی خود ظاهر شده ، ولی پسوندهای آنها با قانون زبان ترکی ساخته و بکار گرفته می‌شود. مثل : رنگر (رنگها) . خالقار (خلقها)

- کلمات به انواع مختلف تقسیم میشوند :

- کلمه ساده : یاشار Yaşar ، حسین Hüseyin ، تۇران Turan

- کلمه ترکیبی با پسوند : حسین ده Hüseyndə (در [پیش] حسین) ،

گولنده güləndə (موقع خندیدن). [حروف صدادار کلمه ترکیبی با هم هماهنگ هستند.]

- کلمه مرکب بوسیله چند اسم و یا چند کلمه ساخته می‌شود :

محمد علی Məhəmmədəli ، گول باغی gülbağı (باغ گل) .

- در جمله بندی ، کلمات هر يك برای خود نام مشخصی دارند :

اسم : حسن Həsən ، باغ bağ ، محمد علی Məhəmmədəli

فعل : گول (بخند) gül ، گلیرم gəlirəm (می‌آیم) ، گت get (برو)

صفت : گۆزل gözəl (زیبا) ، (یاخشی yaxşı) (خوب)

قید : ایندی indi (الان) ، بۇرا bura (اینجا) ، صباح sabah (فردا)

ضمیر : مən (بن) bən ، سن sən (تو) ، اونلار onlar (آنها ، ایشان)

کلمات ربطی : هم həm ، دا da ، داهی dahı (باز) و کلمات تشبیهی ،

کلمات پسوندی ، کلمات اضافی ، حروف اضافی و.. نیز بکار گرفته خواهند شد.

طریقه هجی کلمه :

در هجی کردن کلمات ترکی نباید دو حرف صدادار و یا بی صدا در کنار هم (در یک بند) قرار گیرد . مثال : ساعت ، سا_عات sa-at .

آمدن ، گَل_مَك gəl-mək ، خواندن ، او_خو_ماق o-xu-maq

افعال و کلماتی که پسوندها و کلمات دیگری با آنها ترکیب می یابند ، در هجی از هم جدا می شوند . مثال : « تو می آیی » یعنی « گلیرسن » که هجی کردن آن چنین است : gəl - ir - sən (گل - ایر - سن) . کلمه دیگری را مثل « درباغها » در نظر بگیریم که چنین هجی میشود: باغ - لار - دا (bağ - lar - da) . در صرف و یا در بیان کلمه ای که به روی یکی از حروف صدادار آن تکیه می شود ، آن حرف خود یک هجی (بخش) به حساب می آید . برای مثال کلمه « اوشاق uşaq » (بچه) را که به حرف اولی (u) آن تکیه می شود در نظر بگیریم که بدین شکل هجی می کنیم: u - şaq (او - شاق) ، ولی اگر به روی حرف « u » آن تکیه نکرده و به جای « u - şaq » به شکل « uş - aq » هجی کنیم ، کلمه کاملاً غلط تلفظ شده و اصلاً فهمیده نمی شود . هجی کلمه آنا ana (مادر) نیز به همین شکل است . اگر « مادر » را به شکل « آ - نا a na » هجی کنیم درست است . ولی اگر به شکل « آن - آ an a » هجی کنیم ، کاملاً غلط می باشد .

به مثالهای زیر نیز توجه کنید :

کتاب - کیتاب - کی - تاب ki-tab

به کتاب - کیتابا - کی - تا - با ki-ta-ba

حسن - حَسَن - حه - سن Hə-sən

دیدن - گۆرمک - گۆر - مک gör-mək

- معمولاً در محاوره به بخش آخر اسامی شهرها و دهات تکیه می شود و آن را به شکل

کشیده بیان می کنند . مثال : تهران tehra n ، تبریز təbr i z

باکی bak ı ، ایستانبول istab u l

اسم :

اسم کلمه ای است که برای نامیدن همه موجودات به کار برده می‌شود. در بکار بردن اسم در جمله باید به فرمهای مختلف آن توجه کرد، تا بتوان اعضای دیگر جمله را با آن همگون ساخت. اسم اشکال مختلفی دارد :

- اسم ساده اسمی است که تنها يك جزء دارد و با اسامی دیگر ترکیب نیافته است :

علی Əli ، باغ bağ ، آغاج ağac (ağaç)

- اسم مرکب اسمی است که از ترکیب دو یا چند جزء بدست می‌آید، ولی بر اسم فرد و یا چیز مفردی دلالت کند. مثال :

علی رضا Əlireza ، باداملیق badamlıq (بادامستان)

- اسامی که از سایر زبانها و بخصوص از زبان عربی گرفته شده و در زبان فارسی با

اصول زبان عربی جمع بسته می‌شوند، در دستور زبان ترکی همانند اسامی

ساده و مرکب با قانون خاص ترکی یعنی بوسیله « لر » و « لار » به سادگی جمع

بسته می‌شوند و نیازی به یادگیری و بکار بردن علائم جمع عربی در زبان

ترکی نیست. مثل : متفق لر müttəfiqlər [متفقین]

خالقلار xalqlar [خلقها] (اسم سازی در ص ۷۲)

مصدر :

مصدر کلمه ای است که از دو قسمت تشکیل می‌شود. به بخش اول آن ریشه فعل و به

قسمت آخری آن پسوند مصدری می‌گویند .

علامت مصدر در زبان ترکی « mək » و « maq » می‌باشد . حرف صدادار پسوند

مصدر وابسته به آخرین حرف صدادار ریشه فعل است ، در نتیجه پسوند مصدری به

شکل « مک mək » و « ماق maq » (هماهنگی کوچک) در می‌آید . افعالی که

آخرین حرف صدادار آنها با آهنگ پائینی (a, l, o, u) باشد ، بخود پسوند مصدری

« ماق maq » می گیرند. مثال :

آلماق almaq (گرفتن) ، دۇرماق durmaq (ایستادن)
 اؤلماق olmaq (شدن) ، اینانماق inanmaq (باورکردن)
 افعالی که آخرین حرف صدادار آنها با آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) باشد ، بخود
 پسوند مصدری « مک mək » می گیرند. مثال :

گلمک gəlmək (آمدن) ، یئمک yemək (خوردن)
 ایچمک içmək (نوشیدن) ، اؤپمک öpmək (بوسیدن)
 اوشومک üşümək (سرد شدن [یخ زدن] کسی از سرما)

- توجه : پسوند مصدرهائی که آخرین حرف صدادار آنها با آهنگ پائینی باشد ، در محاوره

بجای پسوند « ماق maq » از پسوند « ماخ max » استفاده می کنند ، ولی این پسوند در

صرف درست بکار گرفته می شود ، یعنی « ماخ » به شکل « ماغیم » صرف می شود. مثال :

« آلماق almaq » (آماخ) را به شکل « آماغیم almağım » بکار می برند .

فعل :

فعل به کلمه ای گفته میشود که مشخصات زیر را داشته باشد .

- کار عملی شده را در زمانهای مختلف (گذشته ، حال ، آینده) بیان کند .

- مفرد و یا جمع بودن فاعل را ذکر کند .

- کاری را که بوسیله کسی انجام شده و یا به کسی یا چیزی اعمال میشود ، نشان دهد .

- شکل مثبت و منفی بودن عمل انجام شده را روشن کند .

- نحوه ربطی و شرطی بودن کار عملی شده را بیان کند .

شکلهای مختلف افعال ترکی بوسیله پسوندهای گوناگون ساخته می شوند. برای

آشنائی با صرف فرمهای افعال به بخشهای صرف فعل در این کتاب توجه کنید.

علائم جمع :

جمع بندی کلمات ترکی بوسیله دو پسوند « لار » ، « لر » [با هماهنگی کوچک] انجام می گیرد. افعالی که آخرین حرف صدادر آنها با آهنگ پائینی (a, l, o, u) است با پسوند « لار » جمع بسته می شوند. مثال :

فارسی	ترکی	جمع ترکی
آدم	adam	adam lar
انسان	insan	insan lar
نور	ışık	ışık lar
آتش	od	od lar
پول	pul	pul lar
نخود	noxud	noxud lar

- در جمع بستن کلمات بالا چهار حرف صدادر با آهنگ پائینی (a, l, o, u)

تبدیل به « a » (لار) می گردد.

- اگر آخرین حرف صدادر کلمه ای با آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) باشد ، جمع

بستن آن با پسوند « لر » انجام می گیرد. مثال :

فارسی	ترکی	جمع ترکی
گوشت	ət	ət lar
پاکت	paket	paket lar
طناب	ip	ip lar
حرف	söz	söz lar
گل	gül	gül lar

- همه حرف صدادر با آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) تبدیل به « ə » (لر) می گردد.

ضمیر شخصی (ضمیر شخصی مفصل) :

ضمیر شخصی به کلمه ای گفته میشود که جایگزین اسم در جمله باشد :

فارسی	ترکی	فارسی	ترکی
من	من (بن) mən	ما	biz بیز
تو	سن sən	شما	siz سیز
او	اُو اُ o	ایشان ، آنها	اُونلار onlar

– در رابطه با ضمیر به مطالب زیر توجه کنید :

(a) « اُونلار » (« آنها » و « ایشان ») را در محاوره « اُولار » نیز می گویند.

(b) در زبان ترکی ضمیر شخصی جمع را مجددا بدین شکل جمع می بندند :

بیزلر bizlər (ماها) ، سیزلر sizlər (شماها)

(c) « من » کلمه فارسی و « بن » کلمه ترکی و جمع آن « بیز » می باشد. زیرا که

جمع « بن bən » می شود « بیز biz » و

جمع « سن sən » می شود « سیز siz » و

جمع « او (اُ) o » می شود « اُونلار onlar » ، به عبارتی اولین حرف

ضمیر شخصی (b, s, o) مفرد و جمع همشکل می باشد. ولی اولین حرف کلمه

« من mən » با کلمه « بیز » همشکل نبوده و « من » را نمی توان به شکل « میز »

جمع بست. « بن » امروزه در آذربایجان به شکل « من » صرف می شود. در این

کتاب نیز به شکل « من » بکار گرفته می شود .

ضمایر اشاره ای :

ضمیر اشاره ای کلمه ای است که بحای اسمی نهاده می شود که به آن اشاره شده و یا

نشان داده می شود :

ضمایر اشاره ای جمع	ضمایر اشاره ای مفرد
bunlar بۇنلار (بۇلار bular)	این : bu بۇ
onlar اونلار (اولار olar)	آن ، او : o اۇ
oro اورا	اینجا bura بۇرا

– ضمیر اشاره ای « شۇ şu » (این) در بعضی کتب و اشعار قدیمی مورد استفاده قرار گرفته است.

– « بۇنلار » را در محاوره « بۇلار » نیز می گویند .